

ziji stvaranja pravednijeg i demokracičnijeg društva pomoću blagotvornog djelovanja trgovine i moderne privrede uopće kao o »epizodi intelektualne povijesti« koju dolazeća stoljeća nisu verificirala. On ipak smatra da se radi o velikoj ideji koja je imala mnogo štovatelja među socijalnim teoretičarima kao što su Adam Ferguson, Tocqueville, Proudhon, Marx, Schumpeter, Keynes. Svi su oni, napominje autor, spomenu-tu ideju podržali na vrlo različite načine, baš kao što su je i kritizirali, pronalazeći mnoge protuargumente.

Albert Otto Hirschman u svojoj studiji njeguje ikonoklastički stav: neke teze, koje se u korpusu socijalne misli smatraju gotovo aksiomima, dovedene su u sumnju, ali ne zato da bi se pobile i da bi se ustanovili neki novi, zapanjujući kanoni istinitosti; ovaj posljednji pojam, uostalom, disparatan je s biti socijalne filozofije, pa i socijalne znanosti. Autor nema takve pretenzije; on samo želi podsjetiti, kako sam kaže, na neke gotovo zaboravljene intelektualne epizode i argumente kako se oni ne bi morali ponovno izmišljati, a isto tako želi ukazati na činjenicu da neprijeporne istine koje čine dio naše kolektivne svijesti ne moraju biti ne-problematične kao što se na prvi pogled čine. Hirschman smatra da raspravu treba nastaviti. Njegov doprinos raspravi, oličan u ovoj nevelikoj studiji, neobično je poticajan.

Veljka Čolić Peisker

sredinom veljače objavljena je knjiga Reine-ra Eisfelda *Pluralizam između liberalizma i socijalizma*. S njemačkog izvornika (»Pluralismus zwischen Liberalismus und Socialismus«), koji je tiskan u Stuttgartu 1972, na hrvatski je jezik ovu značajnu studiju preve-la dr. Mirjana Kasapović.

Riječ je o knjizi i autoru koji nisu ne-poznati našim politolozima. Rainer Eisfeld preveden je u *Našim temama* (3—4/1990) i u ljubljanskoj *Teoriji in praksi* (1—2, 3—4/1990), a dr. Adolf Bibić ga u svojoj knjizi »Civilno društvo i politički pluralizam« (Za-greb, 1990, str. 144. do 147), svrstava među nezaobilazna imena svake rasprave o socija-lizmu i pluralizmu. Kao ilustracija značenja ovog autora, može poslužiti i podatak da je dr. Bibić u svojoj knjizi u čak 38 fusnota uputio na Reincera Eisfelda i neko od nje-govih djela, najčešće upravo na knjigu *Plu-ralizam između liberalizma i socijalizma*.

Kao što pokazuje već i naslov, središnja tema Eisfeldova rada je pluralizam, u nje-govim relacijama s liberalnim i socijali-stičkim paradigmatama. Već na samom početku, u predgovoru hrvatskom izdanju, autor definira sâm pojam dvoznačno: a) kao em-pirijski pluralizam: »postojanje mnoštva društvenih mišljenja, interesa (tj. ujedno i grupa) i moći (tj. u biti, saveza)«, te b) nor-mativno, kao »pretvaranje tog mnoštva u sadržaje političkog oblikovanja demokratskih sistema vlade«.

Pluralizam je za njega »treći izazov libe-ralnoj ustrojivosti 'body politic'«, kako on naziva i treći dio prvog poglavlja. Naime, već u prvim rečenicama knjige, Eisfeld kon-statira »upitnost liberalnog nastijeda« koja je svoje iskaze dobila u plebiscitarnom i teh-nokratskom izazovu parlamentarnoj demo-kraciji. Osnovno protuslovlje pritom on vidi u činjenici da čovjek živi u socijalnim uvje-tima naprednog industrijskog društva, ali s političkim institucijama koncipiranim u pred-industrijskom miljeu (str. 1). To je »protu-slovlje između oblika socijalne i političke or-ganizacije« (str. 2) na čijem razrješenju in-zistiraju dva alternativna izazova: a) plebi-scitarno dovođenje u pitanje parlamentarne demokracije i b) birokratska (tehnokratska) alternativa. U razlaganju tih alternativnih

Recenzija

Rainer Eisfeld

Pluralizam između liberalizma i socijalizma

Biblioteka Politička misao, Informator, FPZ, Zagreb 1992. str. 176.

Kao trideset i treća u biblioteci »Politička misao«, izdavača zagrebačkog Fakulteta političkih nauka i poduzeća Informator,

prijedloga razrješenja »protuslovlja«, Eisfeld upućuje na prodor plebiscitarnih elemenata u parlamentarno ustrojenu zajednicu, pozivajući se na nalaze Maxa Webera o uskoj srodnosti masovne skupštine, pučkih inicijativa i referenduma, s neograničenom prevlasti stručne birokracije. Pritom, on osnovne indikatore promjene vidi u tendenciji da »cilj organizacijski prouzročena porasta funkcionalne racionalnosti stječe prvenstvo i ostvaruje se po cijenu opadanja supstancijalne racionalnosti« (str. 6). Analizirajući »birokratsko i plebiscitarno razumijevanje socijalnih interesa« (u drugom dijelu prvog poglavlja) autor upozorava da i plebiscitarna »zajednička volja« i tehnokratska »stručnost« zahtijevaju vlastitu vrhovnu vlast, pri čemu se rješenje nalazi u profesionalnom činovništvu, posve neutralnom, koje jamči sposobnost stvarnog odlučivanja i autoriteta.

No, pritom i plebiscitarni i tehnokratski nauk negativno vrednuju socijalne interese i njihovo pretvaranje u organiziranu (političku) moć. Treći izazov — pluralistički — čini upravo obratno: on inzistira na tome. Pritom, kaže Eisfeld, pluralizam se misli (i tu opet dolazimo do definicije) u »načelnom i vrlo privremenom smislu (kao) faktičko postojanje i normativno priznavanje trostepene raznolikosti interesa, mišljenja i moći (tzv. u biti saveza) u socijalnoj sferi, kao i pretvaranje te raznolikosti u sadržaje političkog oblikovanja zajednice« (str. 13). Ova studija, međutim, kako i sama prevoditeljica dr. Mirjana Kasapović kaže, odustaje od pokušaja strožeg definicijskog određenja i pojmovnog sadržaja pluralizma, nastojeći se takvom određenju primati korak po korak.

Za razliku od liberalizma, koji se konstituirao kao »(klasna) teorija prijelaza socijalne i političke vladavine na treći stalež (feudalna podjela) i započete industrijske ere (laissez faire kapitalizma); pluralizam (je) (grupna) teorija proširenja političkog sudjelovanja na 'četvrti stalež' i naprednoga industrijskog doba (intervencionistički kapitalizam)«. (str. 15) Za pluraliste je značajno da najavljuju borbu svakom onom temeljnom načelu koje nastoji u sebi obuhvatiti sve. Konstatirajući da upravo liberali (kako Eisfeld kaže, u po-

zadini formalnosti) razvijaju monistički misaoni sistem u kome se sve okolnosti, a time i svako djelovanje izvode iz totaliteta (apsolutnog i neograničenog pojedinca), autor spominje da pluralisti čine obratno: mogućnosti koje sadrži, ličnost pojedinca (kao ishodište) treba »da ozbilji u raznovrsnim grupama« (str. 17). U toj suprotnosti (individualnost naspram grupi), autor vidi i osnovicu nadvladavanja liberalne materijalne i socijalne vladavine građanstva. Postaje, naime, hjelodano, da »političko sudjelovanje bez socijalne potpore ostaje nerješivim zahtjevom« (str. 18). Na toj strani su onda i »početni afiniteti prema socijalizmu«, koje kasnije (u posljednjem poglavlju knjige) autor detaljnije ističe. »Pluralizam, doduše znači napredak ('dokidanje') u odnosu na liberalizam, ali je, sa svoje strane, samo međučlan. On ostaje 'dokidivim' u socijalizmu, te tako čini, izazov suvremenome političko-socijalnom ustrojstvu« (str. 19).

U drugom poglavlju (»Predindustrijski obrasci orijentiranja kao ishodišna osnova pluralizma«, Eisfeld prikazuje neke koncepcije koje su — u nejednakoj mjeri — bile ishodišno mjesto nekih elemenata pluralizma. Na prvom mjestu, on ističe njemačko iskustvo kroz prikaz »teorija zadrugae: pomirenje jedinstva i slobode kroz sistem saveza kao osnove organiziranja političke zajednice, pa i same države. No, s obzirom na cjelokupno njemačko povijesno iskustvo, njemački se liberalizam rascijepio kao izraz »buržoaskog odricanja od ozbiljenja liberalnih načela kao cijene za ozbiljenje nacionalnih želja« (str. 24).

Drugi značajan »obrazac orijentiranja kao ishodišna osnova pluralizma« prema Eisfeldu je američki pragmatizam. Autor napominje da su njegove osnovne osobine: hipotetički karakter svih pojmova, eksperimentalni karakter svake filozofije, i poimanje istine u njezinoj korisnosti. U metodikom smislu, pragmatizam ima svoje korijene u prirodnim znanostima, a u filozofskom u »zdravom ljudskom razumu«, punom subjektivizma i volutarizma. Afirmacija pluralizma već je i u pragmatističkom razumijevanju zbilje: ona je više »federativna republika nego unitaristička monarhija«

(str. 28). Američka pragmatička filozofija pritom inzistira na pluralizmu, kao »prilici za pionire«, ističući aktivizam iznad racionalnosti. Njena kritika čiste naobrazbe i psihologije granica (koja uz nju ide), pretvara se često u nasilje i egalitarizam.

Treće je ishodište pluralizma Einfeld našao u engleskoj pravnoj teoriji koja je oblikovana po načelima trusta. Naime, teorijsko i praktičko prepletanje korporativnih i državnih struktura i funkcija donijelo je u englesku pravnu teoriju ideju o savezima. Prototip velikih britanskih kompanija je pritom uzor za organizaciju države: najbolji je oblik suradnje kralja i pučana. Pritom je strah kasnog liberalizma »od nivelirajućeg pritiska tiranske većine zajednice potaknuo uvid da rigorozni individualizam znači propast individuuma« te je »pripravio tlo za govaranju zaštite interesa pomoću mnoštva asocijacija« (str. 38—39). Vlada na sebe tako preuzima zadaću da ograniči neograničenu slobodu vlasništva i ugovora i da stvori pretpostavke za stvarno ozbiljene ljudskih mogućnosti. U tom okruženju, pluralizam ističe zahtjev za odstranjenjem koncentracije opće političke nadležnosti u jednom tijelu — parlamentu, istodobno zahtijevajući uvođenje demokratskog samoupravljanja u industriji zbog uvažavanja interesa radništva (str. 39). Nasuprot ideji o političkoj demokraciji kao savezu potrošača (raščlanjenih teritorijalno), pluralisti postavljaju ideju o »ekonomskoj demokraciji kao savezu proizvođača—izgrađenom od tvornice preko pojedine industrijske grane do kongresa gilda narodne privrede«, nazivajući ga funkcionalnim federalizmom (str. 39—40).

Riječ je, kaže Einfeld, o »gildsocijalističkoj varijanti pluralizma«, ili o »pluralističkom socijalizmu«, koji osobito afirmira ulogu sindikata u političkom poretku. S jedne strane, postavlja se zahtjev za ponovnim uvođenjem suverene vlasti (nasuprot dotadašnjem teorijskom negiranju) tamo gdje se traži »izjednačavanje svih interesa, svih staleža i grupa« (str. 41) vraćajući se jakoj državi. Na drugoj strani, pluralizam inzistira i na podružtvljenju države (uspostavom ne samo individualne autonomije nego i organiziranjem saveza i stranaka tih auto-

nomnih pojedinaca). Gildsocijalistička varijanta pluralizma zato polazi od sve većeg prepletanja socijalnog i političkog područja.

Treće je poglavlje smještajem, temom i opsegom središnji dio Einfeldova rada. Pod naslovom: »Dokidanje' liberalizma u pluralizmu«, autor se osvrće na prijelaz između dvije povijesne epohe (liberalizma i socijalizma), koji je sadržajno ispunjen »međučlanom«—pluralizmom. U prvom dijelu tog poglavlja, Einfeld analizira pojam »dokidanja« kao analitičkog sredstva, dajući mu »trostruki smisao: očuvanje, prevladavanje i nadmašivanje«. Riječ je o pojmu koji (prema autoru) upućuje na razvoj teorijskih elemenata, i koji ima korelaciju s razgraničenjima i spajanjima u Hegelovoj logici. Istodobno je, kaže Einfeld, riječ o blizini i udaljenosti političkih učenjâ koja se dopunjuju, a ne isključuju. Napominjući da liberalizam, u određenim okolnostima, može iz sebe proizvesti totalitarno-autoritarnu državu, Einfeld zaključuje (na str. 45): »Liberalna teorija može se, prema tome, dokinuti u teoriji pluralizma«. Pritom pojam dokidanja ukazuje na »historijsku mogućnost, a ne izvjesnost, implicirajući ujedno da je socijalno ustrojstvo moguće politički oblikovati«. (str. 49) On ima smisla tamo gdje »sistemski razdvojeni frontalni položaji treba da budu zamijenjeni uzajamnim utjecajem sistema u svrhu podsticanja socijalne i političke jednakosti« (str. 49). Autor knjige napominje da su se takve okolnosti stekle već i time što je konvergencija pozicija (primjerice Istoka i Zapada) opći model političkog ponašanja dviju suprotnih, a ipak prepletenih strana. Njegova je pozicija, pak, izražena u tvrdnji da liberalizam ne treba ukinuti, nego preobraziti (»dokinuti«) u smjeru stvarne socijalne jednakosti aktivno participirajući građana.

Einfeld označava liberalizam kao klasnu teoriju, a pluralizam kao grupnu teoriju. Eksplicirajući tu distinkciju, on navodi razloge jednom i drugom označavanju. Liberalizam razumije pod državljaninom (kao sudionikom državne vladavine, pozivajući se na L. von Steina) tek one koji u svojim rukama imaju rad i kapital, dok sve ostale tretira samo kao građane, pozicionirajući ih na razvojni stupanj djeteta, kao strance u vlastitoj zajednici. Vlasništvo je, dakle, istinski

pozitivni, tvorbeni element zajednice ili, reći će Eisfeld: »Vlasništvo je ono što definira državljanina i osposobljuje ga za ostvarivanje političkih prava, jer se samo tako može zajamčiti da se posebni interesi vladajućih ne suprotstave interesima 'općenitosti'. Oni se pak — i time se krug zatvara — sastoje upravo u tome da se 'pravo na vlasništvo čuva kao svetost«. (str. 56) Glavno je sredstvo uspostave tako podvojenog društva izborni cenzus (povezivanje izbornog prava i poreznog davanja). Praktička je njegova konzekvencija — nerazumijevanje za bilo kakvo povezivanje pojedinaca, nepoznavanje stranaka i favoriziranje načelno »potpuno neovisnih« individualnih zastupnika. Liberalizam, dakle, izbornim pravom već jamči vladajuću klasu, koju dodatno čuva vlada, čija je primarna zadaća obrana zemlje i pravna zaštita, a ne blagostanje građana. Na 63. stranici knjige stoji: »Laissez-faire je prepletanje individualne neovisnosti — slobode, a ne smovolje — i 'prirodne' ovisnosti o kojemu je početno bilo govora«. Iako je načelno organiziran na individualizmu, liberalizam inzistira na interesnoj homogenosti privatnih vlasnika kao svom temelju. »Zajednička volja vlasnika zasjenjivala je sve divergentne građanske interese, bili oni usmjereni na zemljoposjed ili trgovinu, financijski ili interesni kapital« (str. 68).

Zaključujući osvrt na liberalizam, Eisfeld daje širu definiciju tog pojma prema njegovim sastavnim dijelovima. Na str. 71/72. ove knjige piše da je liberalizam: »teorija individualnosti; teorija o dvostrukoj ulozi (bourgeois/citoyen); klasna teorija, teorija konfrontacije (pojedinaac/vlada); teorija izuzimanja; teorija 'laissez-fairea'; teorija slobodnog nadmetanja (atomističke konkurencije); teorija interesne homogenosti; teorija o općenitom karakteru zakonodavstva; teorija o procesu rasprave — do spoznaje istine — u parlamentu«. Napokon, liberalizam je po Eisfeldu »teorija prijelaza političke i socijalne vladavine na treći stalež i teorija početne industrijske ere, 'laissez-fairea' ili konkurencijskog kapitalizma« (str. 72). Doista, već i po iscrpnosti ove definicije, djelo Reinera Eisfelda bilo bi vrijedno zapamtiti.

No, sad dolazimo do teorija pluralizma. Prije svega, one se pojavljuju kao izraz promjene pretpostavki: političkih (opće biračko pravo), socijalnih (posvemašnje osnivanje saveza) i ekonomijskih (oligopoljski umjesto konkurentskog kapitalizma). Eisfeld prikazuje nastajanje trustova u SAD (1879—1902), te Velikoj Britaniji (od 1881). Budući da antitrustovske akcije države nisu bile jake, i radnici se organiziraju da bi štitili svoje interese. Ta njihova akcija vodi u proširenje izbornog prava i političku mobilizaciju dotad pasivnih birača, te se ta tendencija širi desetljećima.

Da bi preciznije odredio odnos »dokidanja« apsolutnog individualizma u smjeru pluralističkih teorija, Eisfeld »posuđuje izjavu Haroida Laskija, da pluralistička teorija »jest, na koncu konca, individualistička teorija... No, ona je individualistička samo utoliko ukoliko zahtijeva od čovjeka da bude socijalno biće« (str. 77). Da bi se, naime, individualna sloboda ozbiljila, ona je nužno upućena na individualna povezivanja u grupe i saveze. Za razliku od liberalnog inzistiranja na harmonijskim odnosima, pluralističke teorije priznaju opasnosti kojima je zajednica izložena: »Neotklonjiva nesigurnost, labilna ravnoteža u kojoj se nalaze društvo i vlada, uvijek se iznova mora otklanjati političkim djelovanjem. Pluralizam je teorija politike u fundamentalnijem smislu nego liberalizam«. (str. 78)

Liberalna se »klasa« zamjenjuje pluralističkom »grupom«. To, međutim, ne znači da su prevladane sve društvene opreke, nego samo to da društvu odgovara potiskivanje dihotomnih sukoba, kao i da »klasne opreke više nisu apsolutno dominantni činioci koji primarno oblikuju socijalno zbijanje« (str. 81).

No, među novim teorijama razlikuju se ubrzo pluralistički pravac i teorijska škola o grupama. Za političku teoriju pluralizma, osnovna napetost u polju politike sad je prepoznata kao napetost između pojedinca i grupe, odnosno saveza (str. 82), dok se grupa teorija zadovoljava tezom da se pojedinac i grupa razumiju kao dva načina pristupa istom zbijanju. No, bez obzira na pozicioniranje individua i grupa u redoslje-

du prioriteta, oba su pravca inzistirala na analizi konfliktnog procesa koji prethodi donošenju zakona, te na isticanju izvora državnih aktivnosti.

No, kasnijim razvojem odnosa u raspodjeli realne moći u zajednici, pokazuje se da različite grupe vrlo različito sudjeluju u raspodjeli dohotka. Eisfeld navodi statističke podatke o raspodjeli imutka u godinama koje neposredno prethode pisanju knjige (šezdesete ovog stoljeća) iz kojih je evidentno da je potrebno relativizirati predodžbu o jednakosti šansi u grupnoj konkurenciji, kao i tezu o prevladavanju klasne podjele društva. Eisfeld iz toga zaključuje da je sve to dovelo do toga da je taj poredak »unatoč svakom porastu funkcionalne racionalnosti, davno izgubio svoju supstanciju racionalnost«. (str. 95) Time autor, zapravo, prigovara pluralističkoj teoriji, ističući »granice napretka od klasne i grupne osnove ka društvenom poretku u kojem dominira oligopolističko 'nepotpuno nadmetanje'« (str. 95).

Rainer Eisfeld pluralizam označava i kao teoriju suradnje, spominjući da dominacija oligopola upućuje na zahvat vlade u reguliranju te moći. »I po tome je, isto, pluralizam teorija politike u fundamentalnijem smislu nego liberalizam« (str. 95). Dok je, naime, liberalizam vođen polipolom (uz vladavinu prirodnih zakona ne treba mu politička regulacija), kod oligopola treba uspostaviti ravnotežu i ograničenu konkurenciju intervencijom države. Tako liberalna »nevidljiva ruka« postaje odjednom podređena državnom nadzoru, a uspostavljaju se i mnoga državna ministarstva (za školstvo, rad, zdravstvo itd.) koja direktno zadiru u sferu društvenosti. Eisfeld uočava paradoksalnu situaciju: jačanjem koncerna i saveza (uključujući i osobito sindikate), jača i država. Autor knjige se pritom osvrće na Keynesa, po kome je korekcija pogrešnog upravljanja nužna, ako se ne želi poticati disfunkcionalnost. Pluralizam u prvi plan ističe planiranje, kao pozitivno poimanje slobode, a jednako tako zamjenjuje i negativno poimanje države pozitivnim: »samo bi uslužna država, država kao 'public servis corporation' mogla organizirati — i organi-

zirala je — slobodu kao 'mogućnost', kao inicijativu«. (str. 100)

Eisfeld je osobito kritičan prema »katastrofalnim rezultatima individualističke filozofije, koja se izražavala u 'uništavanju pojedinaca', 'svih — osim nekolicine'«. (str. 100) Namjesto (liberalnog) izuzimanja, koje pojedinca prepušta njegovu društvenu stanju, kakvo god ono bilo, pluralizam se zauzima za kooperativno sudjelovanje. Eisfeld vidi temeljnu pretpostavku tome u napuštanju cenzure i uspostavi općeg izbornog prava. »Proširenje prava glasa pokazalo se uzrokom preobrazbe države noćobdije u uslužnu državu« (str. 102) U toj su transformaciji svakako značajnu ulogu imale sindikalne i stranačke organizacije »četvrtog staleža« koje bitno artikuliraju političko ponašanje novih glasača — radnika. U knjizi se naglašava da ta suradnja (države i izbornog tijela) ima dvije fundamentalne pretpostavke (ali i posljedice): političku disperziju moći i ekonomijsku demokraciju. Pritom mnogi novi socijalni interesi dobivaju političko značenje: »Prosudba različitih grupnih želja odsad čini srž zakonodavnog procesa« (str. 105). Konsezus socijalnih grupacija, odnosno njihovih zastupnika, po pluralistima je osnova svakog zakonskog poretka, kaže Eisfeld, pozivajući se (ponovno) na Harolda Laskija: »Politika je bitno određena odmravanjem (grupnih) interesa«. (str. 105)

Pluralizam napušta liberalni racionalistički determinizam, osvjetljavajući postojanje i potičući istraživanje društvene moći. »Pluralizam je napustio liberalno samorazumijevanje zakonodavne procedure kao procesa racionalne rasprave koja je dovela do istine« (str. 106), a pojam »opće dobro« problematizira se tezom da je rezultat utemeljen na interesnoj heterogenosti po pravilu posebno, a ne opće dobro. U empirijskim istraživanjima, takav pristup ima za posljedicu odbacivanje dugoročne izvjesnosti prognostičkih rezultata, a u ekonomiji formuliranje »ekonomike blagostanja« koja traga za Pareto—optimalnim stanjem. No, pluralisti već na samom početku nailaze na temeljni problem: tko i kada, pod kojim pretpostavkama, odlučuje o tome što je optimalno: društvo je samo heterogenost, koja

uvijek polučuje nove sukobe interesa, a racionalni postupci približavanja »općem dobru« samo su stari »zov« liberalizma. U toj dilemi, pluralisti se najčešće odlučuju za »drugo najbolje rješenje«, ono koje je realno najbolji mogući ishod stalne konfrontacije interesa.

Kao što je definirao liberalizam, tako Rainer Eisfeld, na 111. stranici, definira i pluralizam, napominjući da je on: »teorija individualnosti; teorija mnoštva uloga; grupna teorija (teorija saveza); interakcijska teorija (pojedinaac/društvo/Vlada); teorija suradnje, teorija intervencije; teorija funkcionalnog nadmetanja; teorija interesne heterogenosti; teorija posebnog karakter (naredbo-davnog karaktera) zakonodavstva; teorija interesnog kompromisa u parlamentu — uz odricanje od najboljeg rješenja«.

U povijesnom slijedu, pluralizam je situiran u industrijski, intervencionistički ili oligopolni kapitalizam i to kao »teorija proširenja političkog — i samo političkog — sudjelovanja s buržoazije na radništvo« (str. 111).

U četvrtom poglavlju knjige (»Između afirmacije i odbacivanja: dilema pluralizma«), Eisfeld prikazuje kritike pluralizma i njegove najmanje zaštićene točke. Prije svega, kritike problematiziraju pitanje u kojoj mjeri socijalno i političko ustrojstvo odgovaraju jedno drugom. Naime, dok je središnja politička institucija (parlament) došla pod utjecaj mnogih interesa, središnja socijalna institucija (industrijsko poduzeće s privatnom odgovornošću) postaje sve neovisnije. Istodobno, građani ne koriste sve svoje političke resurse: jednostrano gomilanje resursa znači političku apatiju, i disfunkcionalno je za postojanje zajednice. Pluralistima se, kaže Eisfeld, osobito zamjeralo da su pretpostavili da je moć na jednoj strani suprotstavljena moći na drugoj strani tržišta, te da je to dovoljno za neutralizaciju moći općenito. O tome nema ni govora, vele kritičari: moć sindikata nikad nije dovoljna da bi smo se mogli opet prepustiti *laissez-faireu*.

Osim toga, navodi Eisfeld, iako bi bilo pogrešno tvrditi da postoji imanentna sklonost pluralizmu, pokazalo se da su i stvarnosti kapitalističkih država koje se nazivaju

pluralističkim zapravo monističke. Postoji latentna opasnost da vlada u svojoj arbitrarnoj ulozi sebe dovede u poziciju golog autoriteta. Jedini pravi način zaustavljanja tog trenda, autor vidi u publicitetu.

Napokon, posljednje, peto poglavlje knjige (»O 'dokidanju' pluralizma u socijalizmu«) problematizira stanje političke apatije i ekonomske nemoći. Autor zapaža da se »sklopovi djelovanja moći 'mistificiraju u jednakoj mjeri u kojoj sami nosioci moći tonu u anonimnost« (str. 132). Istodobno, politička apatija je sve veća, i u snažnoj je korelaciji s razinom obrazovanja. Bez obzira na sve pokušaje, materijalna i socijalna nejednakost konstantne su: od prelaza iz feudalizma u klasno i od klasno u grupno društvo, a nisu je mogla ukloniti ni pluralistička načela (opće izborno pravo i moć saveza). Otvara se, dakle, novi »stari« problem prelaska vladavine s trećeg staleža na četvrti stalež (radničku klasu). Problem je poseban i zato što se s jedne strane gomilaju moćni karteli sa sve bezličnijim moćnicima, a na drugoj su namještenici sve više orijentirani na status quo i pasivnost. Tehnologija koordinacije čini pojedinca sve više ovisnim o drugima. Rainer Eisfeld preuzima ocjene Zbignewa Brzezinskog, koji u tehnološkoj eri vidi gomilanje socijalne moći, opadanje individualne sposobnosti orijentiranja, a kod pojedinaca samo povećanje osjećaja nepotrebnosti. Brzezinski, naime, u svom tekstu »Amerika in technetronischen Zaitalter« (1968) navodi da »magnetske ličnosti« osiguravaju manipuliranjem osjećajima »individualno sljedbeništvo milijun nekoordiniranih građana«, a značaj političke procedure postaje sve manji.

U tim uvjetima, postavlja se pitanje izlaza iz takva situacije. Autor na kraju svoje knjige dovodi u vezu pojmove pluralizam i socijalizam i stavlja ih u relacije: kao »pluralizam modela u socijalizmu« (Roger Garaudy) može se razumijeti prihvaćanje uvjetovanosti sadržaja i institucionalne infrastrukture socijalizma posebnom historijskom tradicijom pojedinih društava. No, socijalizam je, kaže Eisfeld — »dokidanje« pluralizma, na sličan način na koji je pluralizam »dokidanje« liberalizma. On na kraju knjige

spominje tek nekoliko pretpostavki tog dokidanja: materijalna jednakost u šansama pri izboru obrazovne razine, autonomija u organiziranju radnog procesa, formiranje snažnih, akcijski moćnih saveza potrošača i kupaca, suprotstavljanje tržišnim odnosima koje diktiraju oligopolske relacije itd.

Već i sam u svojem predgovoru hrvatskom izdanju ove knjige, Reiner Eisfeld naglašava razloge njene posebne vrijednosti na našim prostorima: ne samo zato što je Jugoslavija u stanovitom razdoblju svoje povijesti »eksperiment« za teze o dokidanju pluralizma političkih stanaka i saveza novih tipom »pluralizma samoupravnih subjekata«, no i zato što nove okolnosti u kojima se nalaze sva postjugoslavenska društva naprosto ne mogu bez iscrpnih uvida u najznačajnije teze liberalnih, pluralističkih i socijalističkih teorija. Knjiga Rainera Eisfelda *Pluralizam između liberalizma i socijalizma* svakako je vrlo značajna na području fundamentalne politologije.

Dejan Jović

Prikaz

Okrugli stol

»Haški dokumenti i položaj nacionalnih zajednica u novostvorenim državama«

Fakultet političkih znanosti u Zagrebu,
23. ožujak 1992.

Iako mnogi znanstveni skupovi imaju ambiciju bavljenja »aktualnim« temama, za malo se koji to moglo s toliko prava tvrditi kao za skup održan u ponedjeljak, 23. ožujka 1992. godine na Fakultetu političkih znanosti. Takva nepobitna aktualnost bila je istovremeno i prednost i *handicap* održanog okruglog stola: s jedne strane, sudionici su imali priliku ne samo s distance promišljati, već i neposredno sudjelovati u povijesnim događajima; s druge strane, takav je položaj

poticao dvojni tip diskursa na skupu — dijelom znanstveni, dijelom politički, a istovremeno onemogućavao organizatorima da pripreme materijale koji će *uputo—date* pripremiti sudionike (osim onih koji i sami sudjeluju u pregovaračkom i zakonodavnom procesu) za sudjelovanje u raspravi.

Imajući u vidu ova izvanjska ograničenja, organizatori su pokušali mane prometnuti u vrline, te su, izborom dokumenata i sugovornika, prihvatili rizik ambiguiteta. Za okruglim stolom okupile su se tako raznorodne kategorije diskutanata, od predstavnika stručne znanstvene javnosti — politologa, pravnika, filozofa, teologa, sociologa i povjesničara, preko osoba koje su neposredno sudjelovale u koncipiranju nekih dokumenata koji su činili predmet rasprave, do neposredno zainteresiranih — pripadnika nacionalnih zajednica. Razgovor je, sukladno tome, tekao na više razina. Premda bi, iz perspektive svog osobnog statusa, svaka kategorija sugovornika mogla naći razloga za nezadovoljstvo, u cjelini je na okruglom stolu naposljetku ipak ostvarena živa, zanimljiva, kvalitetna i dosta polemična rasprava.

Osnovna namjera skupa sastojala se u razjašnjavanju nekih pitanja ustavnopravne autonomije nacionalnih zajednica koja su inače u javnosti bila predmet žučnih rasprava, različitih tumačenja, a čini se, i mnogih nesporazuma — naročito glede tzv. specijalnog statusa zajamčenog srpskoj nacionalnoj zajednici u Hrvatskoj. Politiziranu i, u ratnoj situaciji, iznimno emotivnu javnu raspravu o toj temi trebalo je izvesti na racionalan kolosijek i stoga je okrugli stol svoju temu odredio šire — smještavajući specifična hrvatska rješenja u kontekst Haške konferencije, sličnih problema koji se postavljaju pred drugim novostvorenim državama (na teritoriju bivše Jugoslavije, ali i izvan nje), te komparativnog prikaza položaja nacionalnih zajednica u drugim zemljama Evrope i svijeta. Ovako određenu temu trebao je pokriti i izbor dokumenata dostavljen sudionicima rasprave koji se sastojao od Ugovornih odredbi za konvenciju (kasnije nazvanih Načrt konvencije) sastavljenih u sklopu Haške konferencije i prihvaćenih od strane hrvatskih pregovarača, mišljenja Arbitraže